

УДК: 94 (477) «1917»

Берестень Ю.В.

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В МЕНОНІТСЬКИХ ГРОМАДАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 Р.

У статті висвітлені проблеми становлення осередків політичних організацій в менонітських колоніях Півдня України в період діяльності Тимчасового уряду на початковому етапі революції (березень – листопад 1917 р.).

Ключові слова: менонітські конгрегації, Лютнева революція, Молочанська менонітська організація, Бюро, колоністи.

В статье освещены проблемы становления политических организаций в менонитских колониях Юга Украины в период деятельности Временного правительства на начальном этапе революции (март – ноябрь 1917 р.).

Ключевые слова: менонитские конгрегации, Февральская революция, Молочанская менонитская организация, Бюро, колонисты.

In the article the lighted up problems of becoming of cells of political organizations are in the Mennonite colonies of South of Ukraine in the period of activity of the Provisional government on the initial stage of revolution (March is November, 1917).

Keywords: Mennonite congregation, February revolution, Molotschna Mennonite organization, Bureau, colonists.

Сучасний історіографічний процес характеризується загальною актуалізацією проблем щодо дослідження суспільно-політичного та громадського життя національних меншин Півдня України в період визвольних змагань 1917-1921 рр. В даному контексті особливу увагу представників вітчизняної та закордонної наукової спільноти привертають історичні події Лютневої революції 1917 р., які стали каталізатором політичних змін в країні, надавши стрімкого поштовху для динамічного піднесення та загального пожвавлення громадського життя представників не корінного етнічного населення, які проживали на теренах колишньої Російської імперії.

Мета статті полягає в дослідженні процесу інституційного становлення осередків політичних організацій менонітських конгрегацій Півдня України в період Лютневої революції та діяльності Тимчасового уряду (березень – листопад 1917 р.), змістовному осмисленні ідеологічних концептів їх політичної доктрини.

В загальному контексті викладу розлогого історіографічного доробку, який присвячений аналізу суспільно-політичних процесів, що мали місце в менонітських колоніях Півдня України в період березня-листопада 1917 р., варто виокремити наукові розвідки А. Айсфельда, О.Безносова, Н. Венгер,

Ф. Турченка, Г. Турченко, О. Ядловської, Дж. Тевса, де змістовно проаналізовано окремі аспекти політичного життя менонітських колоній в означений період [1; 2; 3; 4; 5; 6; 10; 12; 13; 14; 16]. Попри набутий інтелектуальний доробок, окремі аспекти становлення осередків політичних організацій представників менонітських конгрегацій вимагають більш детального фактичного викладу подій та аналітичного їх осмислення.

Суспільно-політичні події Лютневої революції 1917 р. зумовили якісну трансформацію політичної системи країни, докорінним чином змінивши концептуальні засади внутрішньополітичного курсу влади по відношенню до національних меншин. Нові реалії політичного життя спричинили актуалізацію громадського дискурсу в інтелектуальному середовищі менонітських конгрегацій Півдня України, релігійні та громадські очільники яких змушені були не тільки усвідомити зміни, що відбулися, але й змістовно опрацювати загальні засади власної політичної позиції, які повинні були віддзеркалювати нагальні соціально-економічні та суспільно-політичні інтереси населення колоній, визначати пріоритети подальшого розвитку спільноти [9, арк. 125].

Нові умови розвитку політичного процесу сприяли змістовному перетворенню менонітських конгрегацій на активного суб'єкта політичних відносин, який прагнув через систему виборів та налагодження нової системи взаємостосунків з політичним центром країни забезпечити власну соціально-економічну й господарську стабільність, істотним чином порушену руйнівними наслідками Першої світової війни: істеричною антиколоністською кампанією, розв'язаною російським самодержавством в громадському дискурсі країни в 1914-1917 рр., цілеспрямованою дією дискримінаційних положень ліквідаційного законодавства, що ставило за мету повний демонтаж системи приватного та громадського землеволодіння конгрегацій, скасування національно-релігійних особливостей початкової та середньої системи освіти в колоніях, істотного обмеження етноконфесійних прав спільноти, її насильницької асиміляції та русифікації.

Центром громадського та політичного життя менонітських конгрегацій Російської імперії на початку ХХ ст. була Молочанська волость Бердянського повіту Таврійської губернії, на теренах якої були сконцентровані найвизначніші адміністративні, фінансові установи та осередки громадських організацій менонітської спільноти, в діяльності яких брали активну участь представники інтелектуальної, землевласницької, релігійної та промислово-фінансової еліти колоній. В період російської революції 1905-1907 років, проведення виборчих перегонів до I-IV Державних дум Російської імперії, організації широкого громадського руху за скасування поширення дискримінаційного ліквідаційного законодавства на менонітські громади, колоністами Молочної був опрацьований, а й акумульований значний організаційний досвід політичної діяльності, яка була скерована на послідовний захист самобутніх етноконфесійних, соціально-економічних прав та інтересів конгрегацій [2, с. 223-224; 5, с. 10-11].

Події Лютневої революції 1917 р. вочевидь актуалізували набутий місцевою елітою колоній досвід політичної боротьби, надавши потужного

імпульсу для створення цілої мережі дисперсно розташованих політичних осередків, що були покликані консолідувати менонітські конгрегації в складних умовах розгортання революційного процесу, який супроводжувався експонентною радикалізацією суспільно-політичних, економічних настроїв населення країни. Інтелектуальна еліта менонітських конгрегацій виявилася цілком спроможною не тільки чітко визначитись з власною політичною позицією, але й змістовно артикулювати низку найвагоміших суспільно-політичних, соціально-економічних, релігійно-національних вимог спільноти з метою збереження власної етноконфесійної ідентичності в контексті нових політичних викликів часу.

11 березня 1917 р. Тимчасовий уряд призупинив дію дискримінаційних положень «ліквідаційного» законодавства, що сприяло створенню необхідних суспільно-політичних засад для налагодження сталого політичного діалогу менонітських конгрегацій з органами нової влади.

Очільники менонітських громад уважно спостерігали за розвитком політичних подій Лютневої революції й становленням нової політичної системи організації влади, намагаючись оперативно реагувати на дані зміни. Вже, 20 березня 1917 р. молочанським волосним сходом на ім'я голови ради міністрів князя Г.Е. Львова була надіслана телеграма, в якій, зокрема зазначалось: «Населення Молочанської волості Бердянського повіту... вітає Вас та Тимчасовий уряд, який разом з народом повалив стару владу, що довела нашу Вітчизну до повної розрухи. Ми готові всіляко підтримувати Вас, борців за свободу народу, у справі облаштування нашої великої Батьківщини на началах свободи, рівності та братерства!» [9, 134 зв.]. Очевидно, що після повалення російського самодержавства, менонітські конгрегації прагнули продемонструвати новій владі свою широку підтримку, наочно засвідчити власну політичну лояльність, декларуючи визнання загальних демократичних принципів організації політичного життя.

В умовах динамічної трансформації політичної системи, яка супроводжувалась нищівною руйнацією станової структури російського суспільства, появою нових політичних інститутів та центрів влади, першочергове завдання, що постало перед громадами менонітів, полягало у всебічному збереженні та нормативному закріпленні існуючого соціально-економічного, правового статусу спільноти, який відображав її специфічні етноконфесійні особливості, визначаючи специфічне місце в російському соціумі та господарчій системі країни. Реалізувати цю мету й були покликані різноманітні політичні організації менонітів, які виникають під впливом загальної демократизації політичного життя колоніях в березні-квітні 1917 р.

Інституційним ядром формування нових осередків політичних організацій менонітських конгрегацій в період Лютневої революції були волосні адміністрації, що охоплювали своєю діяльністю все населення колоній. Будучи легітимними органами місцевої влади, волосні правління взяли курс на впорядкування політичного процесу на місцях, консолідуючи навколо себе наявні політичні сили, які уособлювали громадський істеблішмент та актив

колоній: авторитетних очільників релігійних громад, впливових землевласників та підприємців, знаних в громадах вчителів, проповідників, громадських активістів [9, арк.125-125зв.].

Як впливає з аналізу документальної бази, вже 29 березня 1917 р. в волосному центрі менонітських колоній – с. Молочанську (к. Гальбштадт) була скликана спеціальна комісія з підготовки виборів до Установчих зборів. До її складу увійшли І.А. Вільмс, А. Классен, П. Вінс, Я. Матіс, В. Гаускнехт, І. Дік, Г. Дік, А. Віллер, Б. Унру, П. Браун, Г. Франц та Я. Тіссен [9, арк.125]. Головне завдання новоутвореного колегіального органу полягало у вирішенні цілої низки нагальних питань внутрішнього життя колоній: в створенні політичної організації менонітів, в комплексній розробці тактики та стратегії суспільно-політичної діяльності конгрегацій під час організації виборчого процесу до Установчих зборів, в формуванні власної політичної доктрини, яка віддзеркалювала оригінальне бачення громадами перспектив подальшого суспільно-політичного та соціально-економічного поступу колоній.

На першому засіданні спеціальної комісії, яке відбулось 30 березня 1917 р., її головою було обрано І.А. Вільямса, секретарями П.Я. Брауна та І.І. Діка – відомих й авторитетних громадських діячів молочанських конгрегацій, які впродовж 1905-1917 рр. брали активну участь в суспільно-політичному житті колоній [9, арк. 125]. На даному засіданні членами комісії було змістовно окреслене загальне коло актуальних проблем організаційного та політичного характеру, яке вимагала невідкладного розв'язання [9, арк.125].

Головна мета створення політичної організації на початковому етапі, як це впливає з матеріалів проекту статуту, полягала в «ознайомленні менонітів зі значенням державного перевороту, в підготовці виборів до Установчих зборів (агітація на користь федеративної республіки)» [9, арк. 125]. Очевидно, що сама постановка даного питання свідчила про усвідомлення політичною елітою конгрегацій необхідності створення суспільно-політичних умов, які повинні були стимулювати політичну активність населення колоній, посилюючи його громадську самодіяльну складову. Значна частина представників колоністського соціуму в умовах динамічного розгортання революційного руху виявилась морально розгубленою та дезорієнтованою, позбавленою виразних політичних цілей та орієнтирів. Утворення місцевої політичної організації усувало дані вади політичного життя конгрегацій, перетворюючи її на виразника й представника суспільних інтересів колоністського загалу, зміцнюючи в громадах колективістські відчуття спорідненості та етноконфесійної спільності. Паралельно, громадські діячі менонітських конгрегацій увійшли до складу Головного Комітету, завданням якого було представництво інтересів колоній у зв'язках з Тимчасовим урядом [2, С. 226.]. При цьому, вони розглядали менонітські конгрегації як цілком самостійний народ, вимагаючи від Тимчасового уряду надати право персонального представництва в Установчих зборах для менонітів [7, арк.2].

На початковому етапі становлення політичної організації молочанських конгрегацій вкрай гостро постала проблема відсутності змістовної політичної

програми-платформи, яка повинна була чітко сформулювати загальні засади політичної діяльності колоністів, визначити характер відносин з органами державної влади, політичними партіями та рухами, сформулювати визначальні принципи політичної позиції по відношенню до актуальних проблем внутрішнього життя країни: національного, релігійного, аграрного, робітничого, освітнього питань, тощо.

В умовах початкового періоду становлення політичних осередків колоністів програма виступала в ролі практичного керівництва до дії, яка змістовно формулювала мету, невідкладні завдання політичної діяльності колоністського соціуму. Наочно усвідомлюючи її значення для подальшої розбудови осередків політичної організації, комісією на засіданні від 29 березня 1917 р. було надано доручення І.А. Вільмсу, П.І. Вінсу, Б.Г. Унру та П.Я. Брауну розробити її проект та відповідні доктринальні постулати [9, арк.126]. Вже в квітні 1917 р. проект політичної платформи був опрацьований й розглянутий на відповідних засіданнях комісії.

Зрештою, після вирішення нагальних організаційних питань, комісія прийняла рішення щодо проведення волосного з'їзду представників молочанських колоній, який повинен був ознайомитись з результатами її діяльності, розглянути та ухвалити рішення щодо інституційного становлення політичної організації менонітських конгрегацій волості, затвердити проект політичної платформи.

З квітня 1917 р. комісією було взято курс на підготовку та проведення волосного з'їзду. В процесі організації підготовчої роботи комісія стикнулася з цілою низкою проблем, серед яких вагоме місце посідало питання щодо самої можливості участі вірних менонітських конгрегацій в загальному перебігу політичних процесів, які відбувались в країні. Принагідно зазначимо, що дана проблема традиційно знаходилась в епіцентрі громадсько-релігійного дискурсу менонітських конгрегацій, оскільки теологічна доктрина менонітського віровчення ригористично постулювала принципи ізоляціонізму, вимагаючи від своїх вірних цілковитого неутручання у політичне життя, створюючи тим самим вагому релігійну та ідеологічну перешкоду для організаційного становлення політичних осередків в колоніях. Таким чином, успішність формування мережі локальних осередків політичної організації конгрегацій навесні 1917 р. в молочанських колоніях певною мірою залежала від позиції релігійних лідерів громад, які повинні були санкціонувати участь вірних у політичному процесі, легітимізувати її в очах консервативно налаштованої частини колоністського соціуму.

Членами комісії було приділено значну увагу розробці програми та черги денної роботи з'їзду. Зокрема, центральне місце в черзі денній роботи з'їзду посідало питання щодо створення волосного політичного осередку, який з часом повинен був перетворитися на дієвий орган загального представництва інтересів всіх менонітських конгрегацій на теренах колишньої Російської імперії [9, арк.87].

Так, 17 травня 1917 року в к. Новомолочанськ (колишня к. Ней-Гальбштадт) Бердянського повіту Таврійської губернії був проведений

волосний з'їзд колоній з політичних питань [9, арк. 87]. На першому засіданні з'їзду делегатами було обрано головою Д. Енса, заступником голови – І.А. Вільмса, секретарями – В.В. Зудермана та П.Я. Брауна [9, арк.87]. Привертає увагу той факт, що провідні позиції в керівництві волосного з'їзду обійняли представники спеціальної підготовчої комісії, що свідчить про вагому організаційну та ідеологічну роль комісії в процесі розбудови структури політичної організації колоністів.

Більша частина доповідей на волосному з'їзді була присвячена висвітленню різноманітних аспектів проблеми становлення політичної організації та суспільно-політичної адаптації конгрегацій до нових реалій політичного життя країни [9, арк. 87-87зв., 88-88зв.].

Волосний з'їзд представників менонітських колоній Молочної розпочав свою роботу з розлогої доповіді Беньяміна (в протоколах Веньяміна) Унру – авторитетного громадського та релігійного діяча, ліценціата богослов'я, викладача Закону Божого [9, арк. 87]. Загальний сенс доповіді полягав в змістовному обґрунтуванні доцільності створення на теренах колоній єдиної політичної організації конгрегацій. Одночасно, як випливає з матеріалів протоколів з'їзду, Б. Унру постулював тезу щодо доцільності участі вірних у політичному житті [9, арк. 87]. Де-факто вона негласно засуджувала політичний ізоляціонізм консервативної частини спільноти, надаючи вірним відповідну релігійну санкцію на право брати активну участь у політичному житті. Волосний з'їзд схвалив доповідь Б.Г. Унру й підтримав ідею створення регіонального політичного осередку менонітських конгрегацій [9, арк. 87]. Дане рішення дало старт для розгортання подальшого інституційного становлення менонітської регіональної політичної організації, оскільки усувало перепони релігійного характеру, відкривало шлях для подальшої суспільно-політичної консолідації всіх менонітських громад нової Росії.

Паралельно з цим, волосний з'їзд концептуально сформулював загальну стратегічну мету створення політичної організації – проведення до Установчих зборів представника менонітських конгрегацій, блокування колоністів з тими політичними силами, які висловили своє щире бажання боронити їх інтереси [9, арк. 87]. Розпливчатість та невизначеність формулювань даного пункту політичної програми, красномовно свідчить про те, що лідери менонітських конгрегацій обрали вичікувальну тактику дій, розраховуючи остаточно визначитися з політичними союзниками в ході проведення виборів до Установчих зборів, коли чітко визначаться лідери політичних перегонів.

Жваве обговорення на волосному з'їзді викликав проект політичної програми, який був складений членами підготовчої комісії [9, арк. 87 зв.]. Відзначимо той факт, що за основу своєї політичної доктрини, члени комісії взяли положення програми «Спілки російських громадян німецької національності та менонітів», яка була затверджена на з'їзді в м. Москва, що відбувся напередодні – 20-22 квітня 1917 р. [9, арк. 87 зв.]. Суголосність положень політичних програм німців-колоністів та менонітів була не випадкова, беручи до уваги той факт, що перед даними групами

німецькомовного населення країни стояли тотожні суспільно-політичні цілі та практичні завдання, які полягали в розширення автономістських прав в культурно-освітній та релігійній царині, що були спрямовані на подальше збереження національної ідентичності й остаточну нівеляцію наслідків асиміляційної та дискримінаційної політики російського самодержавства [2, с. 225-226]. Крім того, блокування з осередками німецькомовних груп населення Півдня України певною мірою підвищувало шанси менонітів щодо проведення до складу Установчих зборів своїх представників.

Політична позиція менонітських конгрегацій, яка була узгоджена та схвалена делегатами волосного з'їзду, на початку березня – в середині травня 1917 р. мала поміркований ліберально-демократичний характер, який відображав традиційні автономістичні політичні настрої та прагнення спільноти. Більша частина колоністського загалу підтримала федеративно-республіканський устрій нової Росії, і це віддзеркалювало реальні погляди конгрегацій на майбутній політичний устрій країни [9, арк. 87зв.].

Визначне місце в політичній програмі менонітських конгрегацій посідало аграрне питання. Представники політичного ядра менонітських конгрегацій, як це випливає з програми, хоча й декларували необхідність його вирішення на соціально справедливій основі, проте паралельно обережно висловились за збереження «принципу приватної власності на землю», що означало де-факто консервацію наявної моделі організації системи землеволодіння та землекористування в колоніях [9, арк.87 зв.]. В даному аспекті політична програма менонітських конгрегацій була суголосна політичному курсу Тимчасового уряду, який відніс розв'язання аграрного питання до компетенції Установчих зборів, які повинні були вирішити подальшу долю поміщицького та приватного земельного фонду. В аграрному питанні колоністи зайняли обережну позицію, вважаючи для себе не прийнятною можливість відчуження громадських та подвірних земель, які склали основну частину земельного фонду колоній [9, арк.87 зв.]. Помірковано реформістський характер колоністського проекту вирішення аграрного питання унеможлилював блокування колоністів з представниками соціалістичних рухів й партій, протиставляючи населення колоній більшій частині місцевого селянства, яка наполегливо вимагала негайного здійснення загального зрівняльного перерозподілу всього земельного фонду. Дана обставина створювало об'єктивні передумови для організації політичної співпраці колоністів з поміркованими політичними силами, які в умовах подальшої радикалізації земельних вимог селянської маси були приречені на поразку.

На волосному з'їзді було прийнято рішення про створення постійно діючого волосного комітету до складу якого обиралось по 3 представники від кожного колоністського селища [9, арк. 87 зв.]. Крім того, було схвалено пропозицію щодо створення розгалуженої мережі політичних осередків на теренах Молочанської волості, яка розбивалась на 7 районів. До складу кожного з районів входило 4-5 колоній [9, арк. 87 зв.]. Районна структура політичної організації дозволяла волосному комітету в оптимальний спосіб

проводити своєчасне інформування населення колоній з загальним перебігом ходу виборів до Установчих зборів, швидко поширювати серед колоністів пропагандистські матеріали, вчасно організовувати політичні акції та збори.

Для імплементації постанов та рішень волосного комітету на з'їзді був створений виконавчий орган – Центральне Бюро Молочанської менонітської організації, на яке покладалося здійснення різноманітних адміністративних функцій [9, арк. 88]. За пропозицією делегатів штаб-квартира даного органу знаходилась в колонії Ново-Молочанськ (Ней-Гальбштадт). До складу Бюро у відповідності до постанови з'їзду було обрано по 1 представнику від кожного з районів волості. Так, до даного виконавчого органу увійшли представників колоністських районів: Т. Бартель (заступник Г. Лепп), П. Дік (заступник І. Гардер), А. Крекер (заступник Г. Шелленберг), І. Енс (заступник П. Вінс), Б. Вінс (заступник Я. Нейфельд), І. Гейденбрехт (заступник А. Тевс), Д. Енс (заступник І. Рeger) [9, арк. 88]. Оскільки практична діяльність виконавчого органу була пов'язана з значними витратами часу та роз'їздами, то для налагодження продуктивної роботи Бюро до участі в його роботі були запрошені місцеві мешканці, які мали відповідний рівень освіти, адміністративний та організаційний досвід громадської роботи: Г. Янц, Б. Унру, І. Вільямс, А. Фрізен, П. Браун, Ф. Валл, А. Классен, А. Гаускнехт, В. Шмідт, Г. Франц, П. Вінс [9, арк. 88]. Всього особовий склад виконавчого органу нараховував 18 постійних членів.

Центральне бюро як виконавчий орган Молочанської менонітської організації мало право ініціювати в разі потреби проведення засідань комітету, координувати діяльність місцевих осередків політичної організації. Організаційна структура Бюро складалась з секцій, кожна з яких предметом своєї діяльності обирала відповідний напрямок адміністративної роботи політичної організації [9, арк. 88]. Головним завданням діяльності Центрального Бюро волосний з'їзд вважав створення Всеросійської менонітської політичної організації, яка повинна була охопити всі менонітські конгрегації колишньої Російської імперії. З метою реалізації даного стратегічного завдання планувалося проведення на базі молочанських колоній Всеросійського менонітського конгресу, який повинен був ухвалити подальшу стратегією участі колоністів у виборах до Установчих зборів, концептуально визначивши загальну модель політичної доктрини колоністів [9, арк. 88].

Враховуючи досвід створення громадських установ, на волосному з'їзді було прийнято рішення про фінансове забезпечення діяльності Бюро та політичної організації колоністів. Зокрема, з'їзд запропонував обговорити на сходах сільських громад доцільність ведення спеціального громадського податку в розмірі 10 коп. з кожних 1000 крб. рухомого та нерухомого майна на забезпечення даних потреб [9, арк. 88 зв].

Проведення волосного з'їзду молочанських колоній мало надзвичайне значення для подальшого розвитку локальної мережі осередків політичної організації, оскільки на ньому були закладені необхідні адміністративні

підвалини, окреслені відповідні напрямки організаційної, ідеологічної та агітаційної роботи, визначені загальні пріоритети політичної діяльності.

Вже 2 червня 1917 р. відбулось перше засідання правління Бюро Молочанської менонітської організації, на якому були ухвалені важливі організаційні рішення [9, арк. 113]. Зокрема, правлінням Бюро було визначено юридичну адресу новоутвореної організації, на яку повинна була надходити поточна кореспонденція – будинок І. Вільямса, встановлено дні прийому, складено графік проведення засідань [9, арк. 113]. Так, засідання Центрального Бюро молочанської менонітської організації проводилися в будинку жіночого училища щовівторка о 4 годині дня. Для ведення поточної документації були заведені книги вхідної документації, замовлено печатку [9, арк. 113].

На даному засіданні Бюро було ухвалено рішення про друк спеціальної брошури «WieorganisierenwirMennonitenunsfürdieNationalversammlung», складеної Вільямсом та Б.Унру в кількості 3000 примірників, в якій був вміщений методичний та інструктивний матеріал щодо створення осередків політичної організації на місцях, зазначені поточні організаційні завдання, визначені головні напрямки роботи [2, с. 226]. Розсилка даного пропагандистського матеріалу була доручена П. Вінсу [9, арк. 113].

Після тривалої полеміки Бюро менонітської молочанської організації запропонувало провести Всеросійський менонітських політичний конгрес в колонії Орлов Бердянського повіту Таврійської губернії. Вибір даного населеного пункту був зумовлений суто прагматичними міркуваннями: на теренах поселення розташовувалось Орловське центральне училище, навчальні приміщення та актові зали якого ідеально підходили для організації такого масштабного та велелюдного політичного заходу. Визначальне значення для подальшого розвитку політичних організацій в менонітських колоніях мала Всезагальна конференція менонітських громад, що відбулася 6-8 червня 1917 р. [2, с. 227]. На засіданнях конференції делегатами було ухвалено доцільність створення громадської політичної організації менонітів, яке остаточно усунуло всі ідеологічні перепони, які стримували створення політичних осередків колоністів на місцях.

Впродовж червня-липня 1917 р. діяльність бюро була зосереджена переважно на поширенні агітаційних та пропагандистських матеріалів серед населення менонітських колоній колишньої Російської імперії. В даний період на перший план в роботі Бюро вийшли питання, пов'язані з налагодженням тісних контактів з дочірніми колоніями, економіями, де розпочався активний процес інституційного оформлення місцевих політичних організацій.

З метою подальшої консолідації та інкорпорації всіх політичних осередків менонітів 9 липня 1917 р. було проведено розширене засідання Бюро Молочанської менонітської організації за участю делегатів від місцевих організацій дочірніх поселень [9, арк. 71]. Як випливає з протоколів Бюро, впродовж весни-початку літа 1917 року під впливом політичних подій країні та в материнських колоніях Молочної, були створені політичні організації в Криму: колоніях Спат та Шенталь, в м. Мелітополі та повіті, Гнаденфельдській

волості Бердянського повіту Таврійської губернії [9, арк.71]. Як свідчить аналіз джерельної бази, процес формування осередків політичних організацій охопив й значну частину менонітських колоній Катеринославської губернії, де на даний момент вже фіксується їх поява в колонії Шенвізе (Олександрівський повіт), Хортиці (Катеринославський повіт), колоніях Верхньодніпровського повіту [9, арк.71]. В даний період виникають політичні організації менонітів в Харківській губернії: колонія Григорьєвка та Барвенково [9, арк.71].

Одночасно, Бюро менонітської організації послідовно тримало курс на підготовку загального конгресу менонітських організацій. Так, на засіданні Бюро від 11 липня 1917 р. була й накреслена програма роботи даного представницького форуму менонітських конгрегацій, визначено коло осіб, які виступали з доповідями з актуальних питань суспільного-політичного життя колоній, накреслено напрямки роботи секцій. Зокрема, був запланований виступ Ф.Ф. Валла присвячений діяльності Молочанської менонітської організації, П.І. Вінса щодо технічних питань проведення виборів до Установчих зборів, Б. Унру – про діяльність організаційного комітету. Доповіді І.А. Вільмса та П.П. Діка були присвячені політичній програмі організації та аграрному питанню [9, 114зв.]. Так, було ухвалено рішення про відправлення запрошень, де були вміщені чіткі інструкції делегатам щодо підготовки реферативних доповідей, методології ухвалення політичної програми [9, арк.114].

Бюро ініціювало розгляд питання щодо встановлення тісних зв'язків з віддаленими менонітськими громадами, які через ізольованість та малочисельність не мали змоги бути включеними до політичного простору громадської діяльності загально менонітської організації. Так, наприклад, на засіданні розглядалось питання щодо відрядження вчителя Т. Блока до Самаркандської губернії з метою сприяння організації менонітів, які там мешкали [9, арк.114]. Паралельно, було розглянуто й схвалено складену І.А. Вільмсом невеличку брошуру щодо виборів до волосного земства [9, арк.114].

На засідання від 11 липня 1917 р. членами Бюро був визначений список осіб, яким надсилались запрошення щодо прийняття участі в роботі конгресу. Зокрема, планувалося залучити до роботи секцій конгресу голів комітетів Молочанської, Хортицької, Миколаївської, Богданівської, Краснопільської, Кочубеївської, Олександродарської, Малишинської волостей. Оскільки в чергу денну роботи конгресу було включене питання організації альтернативної служби колоністів, то Бюро надало запрошення голові виконавчого комітету з'їзду уповноважених з питань санітарної служби Д.І. Классену, головному уповноваженому Червоного Хреста Катеринославської губернії І.Я. Езау [9, 114зв.].

Беручи до уваги той факт, що в роботі конгресу планувалося створити секцію, присвячену розгляду актуальних проблем організації освітньої системи в менонітських колоніях, членами Бюро були надіслані запрошення директору реального училища в м. Бердянську П.П. Фасту, голові комісії по церковним справам Д.Г. Еппу, депутатам Державної Думи – П.П. Шредеру та Г.А. Бергману, голові училищної ради при Хортицькому училищі І.Т. Леппу,

колишньому голові Молочанської Училищної ради І.К. Клатту [9, 114зв.]. Так, з питань організації системи початкової та середньої освіти було заплановано виступи П.К. Енса, А. Крекера, П. Брауна, К.А. Вінса, Я. Янца, Г. Еппа, А. Классена та Д.Г. Еппа [9, 114зв.].

В липні 1917 р. перед Молочанською менонітською політичною організацією постало питання щодо визначення своєї позиції по відношенню до Центральної Ради, Генеральний секретаріат якої був визнаний Тимчасовим урядом в якості найвищого виконавчого органу на теренах українських губерній. Нова політична ситуація вимагала від Бюро нестандартних підходів та блискавичної реакції. В першу чергу, представники Бюро намагалися з'ясувати для себе поточну політичну ситуацію, яка мала місце в Києві. З цією метою, на засідання Бюро від 11 липня 1917 р. були заслухані лист колоніста Варкетіна з Київів про політичну діяльність Центральної Ради та доповідь санітара Унгера з Одеси [9, арк. 114]. Після їх детального обговорення члени Бюро ухвалили рішення щодо відрядження Варкетіна після збору необхідної інформації з Києва до молочанських колоній. Також вони розпочали збір необхідної інформації з українського питання [9, арк. 114].

Про вагомість нового вектору в політичній діяльності Молочанської менонітської організації свідчить той факт, що в 18 липня 1917 р. для обговорення українського питання було скликано спеціальне засідання Бюро, на якому змістовно обговорювалися актуальні проблеми автономістського руху та опрацьовувалась загальна позиція менонітських конгрегацій до нього [9, арк. 114]. В результаті члени Бюро визнали доцільним винести питання щодо ставлення до Центральної Ради на розгляд всеросійського менонітського конгресу, підготовка до якого увійшла до завершальної фази [9, арк. 114]. Згодом, колоністи підтримають Центральну Раду та оберуть до неї власного представника.

Процес формування нових політичних організацій менонітів відбувався не тільки на теренах материнських та дочірніх колоній конгрегацій. Осередками політичної діяльності колоністів стають військові частини, шпитальні та громадські установи, де проходили альтернативну військову службу в якості санітарів мобілізовані меноніти в березні-липні 1917 р. Захоплені у вир революційної стихії, меноніти-санітари усвідомлювали необхідність відстоювання власних етноконфесійних та соціально-економічних інтересів, що мало своїм наслідком створення політичних організацій колоністів в військових частинах та лікарняних установах. Даний процес супроводжувався прагненням мобілізованих колоністів встановити тісні зв'язки з Бюро молочанської менонітської організації, яке займалося координацією політичної діяльності різних осередків. Зокрема, як це впливає з протоколів Бюро, політичні організації мобілізованих санітарів-виникають в Катеринославі, Одесі, Москві, на Кавказькому фронті [8, арк. 5зв., 12-13].

Мобілізовані колоністи, відірвані від рідних осель та господарств, прагнули взяти активну участь в політичному житті колоній, намагаючись впливати на прийняття вагомих політичних рішень, які визначали подальший вектор суспільно-політичного життя колоній. Так, наприклад, за участю

делегатів з менонітських колоній Катеринославської, Таврійської, Херсонської, Харківської губерній, представників мобілізованих санітарів з Одеси, Москви, Катеринославу, Кавказького фронту на черговому засіданні Бюро від 9 липня 1917 р. було прийнято спеціальну резолюцію, загальний сенс якої полягав у визнанні необхідності централізації всіх менонітських організацій «як нині існуючих, так й виникаючих надалі, у вигляді менонітського політичного конгресу...» [9, арк.71]. Фактично, на даному засіданні представники Бюро та делегати окремих громад вперше задекларували наміри щодо створення всеросійської менонітської політичної організації, що свідчило не тільки про усвідомлення колоністами спільності політичних позицій, але й зростання загального політичного авторитету молочанської організації серед населення менонітських громад, перетворення Бюро на виконавчий орган менонітської спільноти нової Росії.

Бюро отримало доручення не тільки розпочати підготовчу роботу, але й організувати його скликання. Зокрема, на засіданні було вирішено організаційні питання, пов'язані з об'єднанням всіх колоністів в дисперсно розташованих поселеннях. Одночасно, в резолюції знайшло відображення певний політичний дрейф конгрегацій в бік блокування з політичними осередками Союзу російських громадян німецької національності при збереженні за менонітами певної самостійності [9, арк.71]. На наш погляд, поява даного пункту була продиктована прагматичними міркуваннями політичної еліти менонітських конгрегацій, яка усвідомлювала всю складність реалізації власного політичного проекту на виборах до Установчих зборах, з огляду на дисперсну розпорошеність та мало чисельність менонітських конгрегацій в порівнянні з іншими етносами та соціальними групами населення регіону.

В процесі підготовки до з'їзду свої заявки щодо участі надали не тільки політичні організації дочірніх колоній, але й осередки мобілізованих менонітів. Так, зокрема член катеринославського осередку Гардер, який проходив службу в канцелярії польового складу Червоного Хреста звернувся з проханням до Бюро надати запрошення та програму з'їзду [8, арк.5зв.]. З аналогічними проханнями звернулись до Бюро й представники виконавчого комітету мобілізованих менонітів м. Москва [8, арк.13].

Для участі в роботі конгресу на місцеві осередки політичних організацій колоністів обрали своїх делегатів, загальна кількість яких відповідала відповідній кількості членів місцевої організації. Право голосу для обрання делегатів мали представники обох статей, які досягнули 20-літнього віку ат всі мобілізовані колоністи [9, арк.6 зв.]. Кожні 250 членів організації мали право на обрання 1 делегата. Політичним осередкам загальна чисельність яких складала 100 осіб також було надано право делегувати на конгрес власного представника [9, арк.6зв.]. Особи, які висловили бажання обійняти громадські посади також запрошувались для участі в роботі конгресу з правом дорадчого голосу.

14-18 серпня 1917 р. в менонітській колонії Орлов Бердянського повіту Таврійської губернії за ініціативи Бюро молочанської менонітської організації був скликаний всеросійський конгрес [16, р.449-478; 15, s.150]. В його роботі

взяли участь 198 делегатів, які репрезентували більшу частину менонітських громад країни. Конгрес розпочався о 5 годині дня 14 серпня 1917 р. в приміщенні Орловського центрального училища [9, арк.6]. Програма політичного форуму менонітських конгрегацій охоплювала широкий спектр організаційних та суспільно-політичних питань внутрішнього життя менонітських конгрегацій [9, арк.6].

На конгресі була обрана президія, організована робота низки секцій для обговорення актуальних питань політичного життя колоній за відповідними напрямками: створення загальної менонітської організації, формування центрального комітету для виборів до Установчих зборів, організація співпраці з Всеросійським Союзом російських німців. З метою координації діяльності політичної організації та виконання прийнятих рішень був створений виконавчий орган – Тимчасове центральне Бюро, до складу якого обрали 12 постійних членів, 5 кандидатів та з члени ревізійної комісії [2, с. 230]. Першим головою конгресу обрали Б. Унру, секретарем – І. Янцен. Одночасно розглянули та затвердили політичну програму. Особлива увага була приділена з'їздом загальному стану та перспективам розвитку менонітської системи початкової та середньої освіти, організації альтернативної служби колоністів в нових умовах. Окремим пунктом розглянули питання, пов'язані з ставленням менонітів до «ліквідаційного законодавства. Розглядалось й українське питання [9, арк. 6]. У відповідності до рішень конгресу призначено постійного представника менонітів в Петрограді [2, с.231].

Виступи окремих представників місцевої інтелігенції щодо спільності ідей християнства та соціалізму не знайшли загальної підтримки делегатів з'їзду, які відповіли на них загальною обструкцією [11, с. 30].

Інституційне оформлення нової політичної організації населення менонітських колоній в березні 1917 р. стало реакцією конгрегацій на політичний вакуум, який виник на місцях внаслідок падіння російського самодержавства, посилюючи загальні дезінтеграційні тенденції в колоністському соціумі. Утворення політичних осередків було своєрідною спробою колоністського загалу сформувавши впливовий політичний центр для захисту, реалізації та забезпечення власних етноконфесійних, громадських, соціально-економічних прав, які зазнали відчутної політичної дискримінації та законодавчих обмежень з боку російського самодержавства впродовж 1914 – початку 1917 рр. Впродовж березня-вересня 1917 р. менонітські конгрегації здійснили вдалу спробу створення власної політичної організації, яка еволюціонувала з локального політичного осередку Молочанської волості до потужної розгалуженої політичної структури, що охопила своєю діяльністю більшу частину громад менонітів колишньої Російської імперії. В процесі організаційних перетворень представникам політичної еліти менонітських громад Молочної вдалося комплексно опрацювати ідеологічні засади політичної доктрини, які були спрямовані на захист власних етноконфесійних, соціально-економічних прав. Молочанська менонітська політична організації зіграла вирішальну роль в процесі інтеграції менонітських конгрегацій у

політичний простір країни, перетворивши населення колоній на активного суб'єкта політичного процесу. Проте, намагання менонітських конгрегацій йти в руслі фарватеру політичного курсу Тимчасового уряду прирікало даний політичний рух на історичну поразку, посилюючи антагонізм з місцевим населенням, яке прагнуло кардинальних соціально-економічних перетворень.

Бібліографічні посилання

1. Айсфельд А. Немецкие колонисты Юга Украины в 1917-1918 годах. // Вопросы германской истории. Немцы в Украине. Материалы украинско-германской научной конференции. Днепропетровск, 26-29 сентября 1995 г. – Днепропетровск, 1996. – С.125-133.
2. Айсфельд А. Политическая жизнь меннонитов России в 1917–1919 годах // Вопросы германской истории. – 2000. – Днепропетровск, 2000. – С. 223–248.
3. Айсфельд А. Немецкое население в политической и общественной жизни Российской империи в период 1905–1917 гг. // Вопросы германской истории – 2007: Немцы Украины и России в конфликтах и компромиссах XIX– XX веков. – С. 28–42.
4. Безносков А.И. К вопросу об участии немецких колонистов и меннонитов в гражданской войне на Юге Украины (1917-1921) // Вопросы германской истории. Немцы в Украине. Материалы украинско-германской научной конференции. Днепропетровск, 26-29 сентября 1995 г.– Днепропетровск, 1996.– С. 112-125.
5. Безносков О.І. Суспільно-політичне життя німецького та менонітського населення Півдня України (1917-1929 рр.): автореф. дис... на здобуття наукового ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / Олександр Іннокентійович Безносков; Дніпропетровський національний ун-т ім. Олеся Гончара. – Дніпропетровськ, 2010. – 20 с.
6. Венгер Н.В. Меннонитское предпринимательство в условиях модернизации Юга России: между конгрегацией, кланом и российским обществом (1789-1920): монографія. – Днепропетровск, 2009. – 696 с.
7. Державний архів Одеської області (далі ДАОО). – Ф. 89. – Менонітська громада, с. Гальбштадт (Молочанськ) Молочанського менонітського округу / Бердянського повіту Таврійської губернії. – Ф. 89. – Оп.1. – Спр. 3594. – 6 арк.
8. ДАОО. – Ф. 89. – Менонітська громада, с. Гальбштадт (Молочанськ) Молочанського менонітського округу / Бердянського повіту Таврійської губернії. – Оп. 1. – Спр. 3595. – 43 арк.
9. ДАОО. – Ф. 89. – Менонітська громада, с. Гальбштадт (Молочанськ) Молочанського менонітського округу / Бердянського повіту Таврійської губернії. – Оп. 1. – Спр. 3603. – 249 арк.
10. Осташева (Венгер) Н.В. На переломе епох/ Н.В. Осташева. – М. : Готика, 1998. – 253 с.
11. Рейнмарус А. Меннониты: краткий очерк / А. Рейнмарус, Г. Фризен; под ред. И. Геберта. – М.: Изд. «Безбожник», 1930. – 77 с.
12. Турченко Г. Ф. Південна Україна на зламі епох (1914-1922 рр.) / Г.Ф. Турченко. – Запоріжжя : Просвіта, 2005. – 324 с.
13. Турченко Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.) : Історичні нариси / Ф. Турченко, Г. Турченко. – К. : Генеза, 2003. – 303 с.
14. Ядловська О.С. Політична діяльність німецькомовного населення Півдня України в умовах Центральної Ради// Гілея: науковий вісник. – Випуск 55 (2011). Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jm/Soc_Gum/Gileya/2011_55/Gileya55/I13_doc.pdf.
15. Penner H., Gerlach H., Quiring H. Weltweite Bruderschaft. Ein mennonitisches Geschichtsbuch. – 1995. – 542 s.
16. Toews J.B. Selected Documents. The Mennonites in Russia from 1917 to 1930. – Winnipeg, 1975.

Надійшла до редколегії 12.03.2017.